

УДК 330.88

А.О. Гура, Т.Г. Гуцан, Д.В. Сотніков

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ШЕРИНГОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сутність шерингової економіки як соціоекономічної системи, ідея якої ґрунтується на спільному користуванні та спільному доступі до ресурсів, товарів та послуг. З'ясовано основні постулати та рушійні сили економіки спільного споживання. Здійснено дослідження особливостей становлення та розвитку шерингової економіки у світовому масштабі та в Україні. Проведено аналіз зарубіжних та найуспішніших українських шерингових Інтернет-платформ. Досліджено можливості та перспективи українського шерингу, визначено основні бар'єри та загрози для його розвитку. Зазначено, що шерингова економіка поступово проникає в українське суспільство, стаючи ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни в умовах кризи.

Ключові слова: спільне споживання, шерингова економіка, економіка спільної участі, Інтернет-платформи, онлайн-майданчики

В статье проанализирована сущность шеринговой экономики как социэкономической системы, идея которой основывается на общем пользовании и общем доступе к ресурсам, товарам и услугам. Выявлены основные постулаты и движущие силы экономики совместного потребления. Осуществлено исследование особенностей становления и развития шеринговой экономики в мировом масштабе и в Украине. Проведен анализ зарубежных и самых успешных украинских шеринговых Интернет-платформ. Исследованы возможности и перспективы украинского шеринга, определены основные барьеры и угрозы для его развития. Отмечено, что шеринговая экономика постепенно проникает в украинское общество, становясь эффективным инструментом социально-экономического развития страны в условиях кризиса.

Ключевые слова: совместное потребление, шерингова економіка, економіка общего участия, Интернет-платформи, онлайн-площадки

The article analyzes the essence of the sharing economy as a socioeconomic system, the idea of which is based on the common use and sharing of resources,

goods and services. The basic postulates and driving forces of the economy of common consumption are found out. The study of the peculiarities of the formation and development of sharing economy on a global scale and in Ukraine has been carried out. The analysis of foreign and most successful Ukrainian Internet sharing platforms is conducted. The possibilities and perspectives of Ukrainian sharing are investigated, the main barriers and threats for its development are determined. It is noted that the sharing economy gradually penetrates the Ukrainian society, becoming an effective tool for socio-economic development of the country in a crisis.

Key words: *common consumption, sharing economy, economics of joint participation, Internet platforms, online platforms*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світ спостерігає за надзвичайно стрімким розвитком такого явища як шерингова економіка, що базується на спільному використанні товарів, робіт та послуг, а не на володінні ними. При цьому відходить на задній план пануюча до цього індустріальна модель, за якої компанії володіють, а люди споживають, – подібно до того, як Інтернет потіснив традиційне ТБ, а блогосфера – засоби масової інформації. Вона дозволяє виступати одночасно і споживачем, і виробником, а також користуватися можливим фінансовим прибутком від виробленої споживчої цінності. Україна не стоїть осторонь даної проблеми, тому становлення і розвиток шерингової економіки є актуальним і для нашої країни.

Аналіз актуальних досліджень. Концепція шерингової економіки була сформована Рейчел Боцман у 2008 році, автором книги «What's Mine Is Yours: Rise Of Collaborative Consumption», що була присвячена економіці спільного вжитку та впливу технологій на суспільні зміни. Дана проблематика є профільною у Джуліет Скор, професора соціології Бостонського та Гарвардських університетів. Дж. Скор вивчає шерингову економіку у всій її багатогранності, зокрема вплив на соціум. Детальні дослідження в соціологічному контексті шерингової економіки провели Аарон Сміт, Семюел Надлер, Паоло Парігі та інші. Усі вони вивчали вплив шерингової економіки на людську взаємодію, здатність до утворення спільнот, зокрема й побудови міцних дружніх стосунків, а також як шерингова економіка впливає на споживання, ринок праці, структуру суспільства тощо.

Метою статті є дослідження особливостей становлення та розвитку шерингової економіки у світовому масштабі та в Україні зокрема, визначення перспектив та з'ясування можливостей для вітчизняного шерингу.

Виклад основного матеріалу. Шерингова економіка є відносно новим явищем у багатьох країнах світу. Ідея економіки спільної участі активно обговорювалась наприкінці 90-х років минулого століття, але остаточно сформувалась тільки після бурхливого розвитку мережі Інтернет, цифрових технологій та віртуальних спільнот. За останні кілька років шерингова економіка демонструвала стабільне зростання.

Економіка спільної участі (sharingeconomy) є соціоекономічною системою, ідея якої ґрунтується на спільному користуванні та спільному доступі до ресурсів, товарів та послуг. Вона включає в себе створення, виробництво, поширення, торгівлю і споживання товарів та послуг різними людьми та організаціями.

Суть економіки спільного споживання полягає у можливості отримання додаткового доходу (або скороченні витрат) від передачі у тимчасове користування речей, які наразі вам не потрібні [7].

Перші ознаки економіки спільної участі з'являються в 1995 році, із заснуванням *eBay* і *Craigslist*, – двох торгових майданчиків для повторного використання товарів, які в наш час стали уже звичною частиною основного споживчого досвіду. Їх розвиток відбувався завдяки: а) можливості придбання дешевого імпорту; б) складному програмному забезпеченню та наявності репутаційної інформації (підтверджена численними покупцями інформація щодо добросовісності продавця); в) скороченню традиційно високих трансакційних витрат та зменшенню ризиків. До 2010 року було створено та запущено велика кількість таких сайтів – *ThredUp* і *Threadflip* для обміну одягом, *Freecycle* і *Yerdle* для вільного обміну будь-чим, бартерні сайти (*Swapstyle.com*). Сектор Інтернет-обміну тепер включає в себе щільні ринки одягу, книг та іграшок, а також менші ринки для спортивного обладнання, меблів та товарів для дому тощо.

Сучасна ж концепція шерингової економіки була сформована Рейчел Ботсман та Ру Роджерс у 2010 році, співавторами книги *"What's Mine Is Yours: Rise Of Collaborative Consumption"* (з англ. – «Наступ епохи спільного споживання») [1]. Основа цієї концепції формується на таких постулатах: *економія часу та ресурсів* (не потрібно купувати авто, аби раз на місяць виїхати за місто); *вигода* (наприклад, надання житла в оренду знижує витрати на його утримання); *раціональне споживання* (оптимальне користування транспортом знижує шкідливі викиди); *довіра* (соціальний ефект від шерингу сприяє збільшенню загального рівня довіри у суспільстві; загальна ж ідеологія шерингової економіки якнайкраще ілюструється принципом, коли від взаємодії виграють обидві сторони); *використання комунікаційних технологій* (доступність мобільного зв'язку та Інтернету є одним з ключових інструментів шерингової економіки) [6].

При цьому, на думку Рейчел Боцман, розвиток шерингової економіки на сучасному етапі існування відбувається завдяки 4 рушійним силам, а саме: *пірингові* (базуються на рівності всіх учасників) соціальні мережі та технології реального часу, що радикально змінили поведінку величезної кількості людей; *світова економічна криза* змусила відмовлятися від бездумного споживання; *екологічні проблеми* все більше впливають на економіку та повсякденне життя; *відроджена віра* у важливість спільнот і переосмислення того, що насправді означають слова "друг" та "сусіди". Інакше кажучи, люди стали більше довіряти одне одному і частіше допомагати ближньому [1].

Сама ж концепція вторинного використання та спільного споживання не нова. Десятиліттями багато громадських та приватних організацій використовували варіант спільної участі: бібліотеки, магазини секонд-хенди, каршерінг, велошерінг. Останнім часом одержала розвиток ідея оренди товарів у інших людей (а не тільки в організацій), особливо у тих, що живуть по сусідству. Замість оренди в організацій з'являються платформи для обміну між людьми безпосередньо [8].

Економіку спільної участі визначають як таку, що об'єднує компанії, які застосовують бізнес-моделі, базовані на наданні доступу до товарів, робіт та послуг на ринках, які функціонують за принципом peer-to-peer.

У цій моделі учасники-споживачі платять за право тимчасового використання (доступ) до ресурсу, який належить іншим учасникам (їх теж називають споживачами), тоді як онлайн-платформа просто зводить тих і інших разом.

Транзакції в економіці спільної участі подібні до оренди або прокату, в яких один учасник платформи може за плату надати в користування свою машину, квартиру або будь-який інший об'єкт (предмет одягу, інструмент тощо) [12].

Основними суб'єктами шерингової економіки виступають шерингові Інтернет-платформи – онлайн-майданчики для обміну різноманітними споживчими цінностями. Такі платформи і формують ринок шерингу. Наразі перелік шерингових Інтернет-платформ налічує сотні, якщо не тисячі проєктів по всьому світу. Проте основну частку подібних проєктів тримає саме Європа. Найбільша кількість європейських шерингових платформ налічується на теренах Великобританії, Франції, Іспанії, Німеччини, Голландії, а також у Швеції, Польщі, Італії та Бельгії [15].

Розглянемо ринкову ситуацію щодо шерингових Інтернет-платформ в глобальному масштабі. З цією метою, наведено деякі зарубіжні проєкти [9; 10;15], котрі набули глобальну популярність, або проявили себе в незвичайних, на перший погляд, галузях (табл. 1).

Також слід зазначити, що ринок шерингових платформ постійно зростає. Все нові й нові платформи набувають популярності.

Таблиця 1

Зарубіжні шерингові Інтернет-платформи

Назва і веб-сайт	Рік створення	Характеристика проекту
eBay www.ebay.com	1995	Онлайн майданчик для проведення аукціонів і торговельний веб-сайт, на якому приватні та юридичні особи здійснюють продаж та купівлю різноманітних товарів та послуг. eBay Inc. також належить міжнародна система здійснення електронних платежів PayPal . Інтернет-аукціон було засновано в м. Сан Хосе, Каліфорнія, США, 5 вересня 1995 р. П'єром Омідяром.
Craigslist www.craigslist.org	1995	Сайт електронних оголошень, що користується великою популярністю серед американських користувачів Інтернету. Craigslist виник в Сан-Франциско, США в 1995 році. Тоді ж творці сайту виявили потребу ринку в дешевому, швидкому і легкодоступному джерелі різноманітного роду оголошень. Загальна кількість індивідуальних відвідувачів за 2016 р. – 150 млн. осіб, що зробило сайт 56-м у світі за популярністю. Його оголошення охоплюють понад 450 міст світу. Загальна виручка за 2017 р. оцінюється в інтервалі 80-120 млн. доларів. 25% акцій володіє Інтернет-аукціон eBay.
Upwork www.upwork.com	2003	Компанія, що пропонує глобальний майданчик з пошуку роботи й низку програмних продуктів для роботодавців, які хочуть винаймати й керувати віддаленими спеціалістами. Розташована в Редвуд-Сіті (Каліфорнія). Upwork заснували у 2003 р. грецькі підприємці Одиссей Цалатос і Стратіс Караманлакис. Компанія збирає 20% оплати за роботу від роботодавця.
BlaBlaCar www.blablacar.com	2006	Глобальний лідер в області райдшерингу. Водій пропонує попутникам частково розділити з ним дорожні витрати, не переслідуючи фінансової вигоди. За задумом, водій компенсує більшу частину витрат на паливе, а пасажери подорожують дешевше, ніж за допомогою громадського транспорту. Сьогодні BlaBlaCar налічує понад 30 млн. користувачів в 22 країнах. У 2016 р. інвестори оцінили компанію в \$1,6 млрд. Ідея створення сервісу зародилася у 2003 р. у французя Фредеріка Маззелли, у 2006 р. він приступив до реалізації проекту.
OLX www.olx.com	2006	Міжнародна платформа, що надає послуги онлайн-сервісів оголошень у 105 країнах на 40 мовах. OLX

		пропонує швидкий спосіб купувати, продавати чи обмінюватися товарами й послугами в конкретних країнах шляхом публікації оголошень. Щомісяця мільйони людей по всьому світу продають і купують з допомогою OLX різноманітні товари, зокрема предмети побуту, меблі, товари тривалого споживання, автомобілі, електроніку, нерухомість тощо. Компанія була заснована інтернет-підприємцями Фабрісом Гріндою та Алехандро Оксенфордом. Штаб-квартири інтернет-компанії OLX розташована в Нью-Йорку, Буенос-Айресі, Москві, Києві, Пекіні та Мумбаї.
Airbnb www.airbnb.com	2008	Найбільша в світі платформа для розміщення, пошуку і короткострокової оренди приватного житла. Пропонує понад 2 млн. варіантів будинків, квартир, кімнат в 33 тис. містах у 192 державах. Проект стартував в 2008 р. За офіційною легендою тоді засновники сервісу дали притулок трьом відвідувачам дизайнерської конференції. А в 2015 р. послугами Airbnb скористалися вже майже 30 млн. осіб. Сьогодні Airbnb має річний обіг в 1 млрд. дол., а її капіталізація оцінюється в 30 млрд. дол. За прогнозами річний обіг компанії, яка не має у власності жодного готелю, в 2020 р. складе 10 млрд. дол. Станом на 2017 р. з нею працюють 60 млн. користувачів у 200 країнах.
TaskRabbit www.taskrabbit.com	2008	Платформа, яка дозволяє користувачам передати виконавцям із спільноти свої домашні обов'язки і господарські турботи, наприклад, фарбування, прасування, стрижка газону або перебудова будинку. Завдання згруповані за категоріями, а спеціальна опція дозволяє зрозуміти, виконання яких завдань найбільш затребуване в конкретному районі. У TaskRabbit замовник формує свою пропозицію, а далі спілкування зводиться до діалогу з потенційним працівником, який відгукнувся на замовлення. За свої послуги платформа TaskRabbit стягує з роботодавця 20%, які автоматично додаються до суми рахунку.
Uber www.uber.com	2009	Американська міжнародна компанія, розташована у Сан-Франциско, яка створила однойменний мобільний додаток для пошуку, виклику і оплати таксі або приватних водіїв. За даними на вересень 2017 р. сервіс через додаток доступний більш ніж в шестистах містах світу. Більшість водіїв використовують свої власні автомобілі, а також машини таксопарків або партнерів. У багатьох країнах 80% оплати переходять водієві, 20%

		перераховуються Uber. Компанія була заснована Тревісом Калаником і Гарретом Кемпом. За роки свого існування, компанія Uber залучила близько 11,5 млрд. дол.
Wingly www.wingly.io	2016	Подальший розвиток концепції райдшерингу, яке вже можна назвати флайтшеринг. Тут можна знайти пілота приватного легкомоторного літака (2-6 пасажирів), який готовий взяти вас в політ до потрібного міста.

Переходячи від дослідження розвитку шерингу на глобальному рівні до національного, варто зазначити, ринок економіки спільної участі в Україні тільки починають заповнювати першопрохідці, проте, все ж таки, шерингова економіка в Україні не випадає із глобальних трендів. На підтвердження цього, у таблиці 2 наведені приклади представників української шерингової економіки, які досягли значних успіхів [15].

Вітчизняні шерингові Інтернет-платформи створюються, функціонують, і деякі з них справді досягають значних результатів. Проте, щоб вітчизняним платформам-новачкам, які тільки починають свій шлях, повторити успіх або навіть випередити зарубіжних попередників, перед початком своєї діяльності насамперед необхідно враховувати специфіку українського ринку шерингової економіки.

Таблиця 2

Найуспішніші українські шерингові Інтернет-платформи

Назва і веб-сайт	Рік створення	Характеристика проекту
Кабанчик kabanchik.ua	2012	Онлайн-платформа для послуг в побуті та бізнесі. Працює з 2012 р. на території України, Росії, Білорусі та Казахстану. Зареєстровані на платформі майстри та фахівці у самих різних сферах готові виконати замовлення, розміщені інші користувачами. Дещо епатжна назва платформи передає ключову ідею всього проекту – максимально швидке виконання замовлень. На початок 2018 р. через "Кабанчика" щодня виконувалося близько 500 замовлень, а середній гонорар становив близько 15-20 дол. Найбільшим попитом користуються фахівці будівельних спеціальностей, ремонтники та ІТ-розробники.
Preply www.preply.com	2012	Вітчизняний стартап, який об'єднує репетиторів і викладачів зі студентами, локально чи віртуально за допомогою <u>Skype</u> .

		У 2012 р. Preply був названий одним з найбільш перспективних українських стартапів, було запущено сайт preply.com . Станом на 2017 р., на платформі Preply наразі зареєстровано 47000 викладачів, що пропонують послуги репетиторства із 40 предметів, 27 з яких є мовами. У липні 2017 р., за статистикою самої компанії, приблизно 100 000 студентів знайшли свого викладача, використовуючи платформу. Також підраховано, що репетитори викладають приблизно 30000 годин уроків на місяць за ціною від 2 до 100 дол.
Prometheus prometheus.org.ua	2014	Безкоштовні онлайн курси від викладачів КНУ, КІП та Києво-Могилянської академії. Платформа пропонує не просто окремі курси, а взаємопов'язані цикли занять з найбільш актуальних для країни тем (бізнес, ІТ, іноземні мови, право, історія, підготовка до ЗНО). Одним зі своїх завдань творці платформи вважають переклад українською мовою курсів, що добре зарекомендували себе на Заході, але недоступні широкому загалу через мовний бар'єр. За перші 6 місяців з моменту старту проекту на веб-сайті вже було зареєстровано більше 70 тис. користувачів, для яких було доступно 20 курсів.
BlaBlaCar Україна www.blablacar.com.ua	2014	Українська платформа від глобального лідера в області райдшерингу – спільного використання легкових автомобілів. Прийшов в Україну в 2014 р. За 2017 р. до української платформи BlaBlaCar приєдналося понад 1 млн. осіб.
OLX Україна www.olx.ua	2014	Зручний у користуванні майданчик, за допомогою якого можна вигідно продати чи купити товари й послуги. В Україні діє з 2014 р. На платформі представлено 11 млн. оголошень, і нове оголошення з'являється щосекунди. Нараховує понад 8 млн. унікальних користувачів в Україні, щодня на сервіс заходить понад 40 тис. продавців та 2 млн. покупців. На майданчику також є чимало пропозицій оренди та послуг. Зовсім непоодинокі випадки, коли користувачі OLX пропонують щось безоплатно. В основному це вживаний одяг, взуття, книги. Проте можна знайти й більш дорогі предмети — музичні інструменти, антикварні й колекційні речі, електроніку.
MUSHROOM mushroom.com.ua	2015	Український (львівський) аналог глобального сервісу Airbnb – онлайн-майданчика для розміщення, пошуку і короткострокової оренди приватного житла. Сьогодні MUSHROOM пропонує гостям Львова близько півтисячі квартир. І щодня в базі з'являються нові об'єкти.

Таким чином, ми бачимо, що шерингова економіка в Україні не таке вже й рідкісне явище. Очевидно, що шерингова економіка для українського суспільства є явищем неоднозначним. Тому для того, щоб проаналізувати можливості та перспективи українського шерингу, а також визначити основні бар'єри та загрози для його розвитку, здійснимо SWOT-аналіз. Суть даного аналізу полягає в розділенні чинників та явищ, що впливають на функціонування та розвиток шерингу в Україні, на чотири категорії: сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози [5]. SWOT-аналіз шерингової економіки в Україні наведено у таблиці 3.

Таким чином, в результаті проведеного SWOT-аналізу української шерингової економіки, можна сказати, що шеринг в Україні однозначно буде набувати подальшого поширення, як і в усьому світі. Але цей шлях розвитку не позбавлений і деяких перешкод. Основними перешкодами є: законодавчі органи, цінності та невизначеність мотиваційних чинників. Тим не менш, шерингова економіка може забезпечити економічні переваги (економія грошей, полегшення доступу до ресурсів, тощо), що являє собою більш індивідуалістичні причини для участі.

Таблиця 3

SWOT-аналіз шерингової економіки в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
1) Посилена активізація розподілу усіх видів ресурсів та їх раціональне використання. 2) Гнучкі робочі домовленості. 3) Нові джерела доходів та прибутку. 4) Поява нових сфер діяльності, створення нових споживчих цінностей. 5) Знищення кордонів у розподілі ресурсів. 6) Низькі ціни порівняно з традиційними сервісами. 7) Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій. 8) Формування нової моделі споживання, нового способу життя та суспільних цінностей (основний акцент – довіра). 9) Новий інструмент для вирішення суспільних та глобальних проблем (екологічні проблеми, бідність, безробіття, надмірне споживання, тощо).	1) Виклики для існуючої економіки та традиційних бізнесових компаній. 2) Не розвинута правова база. 3) Низький взаємозв'язок між шеринговою економікою та податковою системою. 4) Відсутність статистичного обліку шерингової економіки, що не дає змоги врахувати її вплив на реальну економіку України.
Можливості	Загрози (бар'єри)

1) Легке започаткування бізнесів, що не потребує великих початкових витрат, швидкий запуск комерційних Інтернет-проектів. 2) Розвиток соціально-економічних інновацій, сервісних моделей, вплив на ефективність та конкурентоздатність українського бізнесу без значних капіталовкладень. 3) Можливості для бізнес-новачків. 4) Створення та розширення ринків споживання українських продуктів, сервісів та трудових ресурсів, комерційна глобалізація. 5) Розвиток українських міст та українського суспільства.	1) Проблеми в регулюванні ринку шерингової економіки, котрі породжують невизначеність. 2) Наявність законодавчих перепон для поширення ідеології економіки спільної участі на внутрішніх ринках. 3) Проблеми в захисті шерингових Інтернет-платформ, безпеці шерингових взаємодій, страхуванні, податковій політиці.
---	---

Журнал *Forbes* підрахував, що доходи, що проходять крізь економіку спільної участі перевищують 4 млрд. долл. У той же час, інвестори розглядають шерингову економіку як новий «мега-тренд»; інвестори вкладають сотні мільйонів в стартапи, що базуються на принципах економіки спільної участі [6; 11].

У 2011 році журнал *TIME Magazine* назвав економіку спільної участі однією з десяти ідей, яка змінить світ [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основною ідеєю шерингової економіки є бажання більш раціонально та ефективно використовувати наявні ресурси, та отримати доступ до таких товарів та послуг, індивідуально отримати які неможливо, або дуже дорого. Спільна участь є стимулом раціонального свідомого споживання, дозволяє заощадити час, гроші та інші ресурси, генерувати додатковий дохід для власника і зменшити вплив на навколишнє середовище. Тому, на даному етапі розвитку суспільства, етапі швидкого поширення економіки спільного вжитку, створюється все більше шерингових проектів, так званих Інтернет-платформ (наприклад, Uber, OLX, BlaBlaCar тощо), які навіть на інтуїтивному рівні дають зрозуміти, що за рахунок нових технологій вони зможуть посунути існуючий традиційний ринок. Тим паче технологія шерингових платформ уже диктує економіці принцип, коли від взаємодії виграють обидві сторони.

У розвитку шерингу з'являються все нові і нові тренди. У наступні роки передбачається, що шерингова економіка матиме розвиток завдяки активному впровадженню новітніх технологій, обґрунтованому переходу від благодійності до бізнесу, зростанню важливості громадського транспорту, поширенню краудворкінгу, посиленій боротьбі з корупцією.

Також слід зазначити, що і Україна не лишається осторонь світових трендів, і шерингова економіка поступово проникає в українське суспільство, стаючи ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни в умовах кризи. Однак, разом із розвитком шерингової економіки в Україні, стали зрозумілими її недоліки та проблеми, що полягають в нормативній невизначеності, недостатній регульованості та браку відповідальності.

Успішний розвиток шерингової економіки в Україні залежатиме більшою мірою від довіри в українському суспільстві, зміни пануючої системи цінностей та, звичайно ж, розвитку інформаційного та комунікаційного простору, нових технологій. Проте, вже на існуючому етапі існування шерингу в Україні варто попіклуватися про створення належної законодавчої, правової, облікової та інших систем в сфері шерингу, залучивши відповідні державні інституції.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Botsman R. What's Mine is Yours: How Collaborative Consumption is Changing the Way We Live / R. Botsman, R. Rogers. – London: HarperCollins UK, 2010. – 304 с.

2. Mazzella F. The Sharing Age [Електронний ресурс] / F. Mazella – Tech Crunch, 2016. – Режим доступу: <https://techcrunch.com/2016/02/04/the-sharing-age/>.

3. Walsh B. Today's smart choice: don't own. Share – 10 ideas that will change the world [Електронний ресурс] / B. Walsh – TIME, 2011. – Режим доступу: http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2059521_2059717_2059710,00.html.

4. Боцман Р. Ми перестали довіряти інституціям та почали довіряти незнайомцям [Електронний ресурс] / Рейчел Боцман. – 2015. Режим доступу:

<http://e-gov.by/smart-city/smart-city-i-ekonomika-sovmestnogo-potrebleniya-sxodstva-i-razlichiya>.

5. Довгань Л. Є. Стратегічне управління : Навч. посібник / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.

6. Еволюція довіри: як шерингова економіка руйнує світові кордони [Електронний ресурс] – Економічна правда, 2016. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/10/3/607318/>.

7. Економіка спільної участі [Електронний ресурс] – Вікіпедія, 2016. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_спільної_участі.

8. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії [Електронний ресурс] / Еліно́р Остро́м. – 2012. – Режим доступу: http://wtf.tw/ref/ostrom_1990.pdf.

9. Офіційний сайт Airbnb [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу: www.airbnb.com.

10. Офіційний сайт Uber [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу: <https://www.uber.com>.

11. Прабху Д. Що таке ощадлива економіка [Електронний ресурс] / Д. Прабху – Журнал FORBES, 2015. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1390602-shcho-take-oshchadлива-ekonomika>.

12. Спенс М. Час ділитися: у чому секрет сервісів колективного споживання [Електронний ресурс] / М. Спенс – Журнал FORBES, 2015. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1404950-chas-dilitisya-u-chomu-sekret-servisiv-kolektivnogo-spozhivannya>.

13. Тутов С. Sharing economy: Чому майбутнє за економікою спільного користування [Електронний ресурс] / С. Тутов – Телеканал 112.ua, 2016. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/statji/sharing-economy-chomu-maibutnie-za-ekonomikoju-spilnoho-korystuvannia-358631.html>.

14. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. Основні поняття Чистої соціології [Електронний ресурс] / Фердинанд Тьоніс. – К. Вид-во: Дух і Літера. – 2005. –

260 с. – Режим доступу: [http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/Ferdynand Tionis](http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/Ferdynand_Tionis).

15. Як шерингова економіка змінює світ [Електронний ресурс] – Економічна правда, 2016. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/09/5/603709/>.